

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Аспірантура та ад'юнктура

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

З навчальної дисципліни
ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

обов'язкових компонент
освітньої програми третього (PhD) рівня вищої освіти

053 Психологія (юридична психологія)

За темою 2:
Виникнення та розвиток юридичної психології як галузі знань

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Завідувачка кафедри психології та соціології ХНУВС, доктор психологічних наук, професор Євдокімова О.О.

Рецензенти:

1. Начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент Станіслав Ларіонов

2. Професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор Наталія Мілорадова.

Виникнення та розвиток юридичної психології як галузі знань

План лекції:

1. Етапи розвитку юридичної психології. Провідні теорії та концепції зарубіжної юридичної психології. «Нариси судової психології» (1874) А. Фрезе. «Думки про карну юстицію з точки зору психології і фізіології» К.Я. Яновича-Яневського, Габріель Тард про витоки злочинності: «Філософія покарання» (1890), «Злочинець та злочин» (1884), «Порівняльна злочинність» (1886), «Злочинна толпа» (1892).

2. Спроба науково пояснити природу злочинної поведінки з позиції антропології та жіноча злочинність у роботах Чезаре Ломброзо. «Психічні особливості злочинців за новітніми дослідженнями» Л.Є. Владимірова. В.П. Сербський і П.І. Ковалевський «Судова психологія» (1890-1905). І.А. Сікорський «Почуття, які відчувають глядачі при вигляді смертної кари».

3. Класифікація злочинців за психологічними ознаками В.М. Бехтерева. Судова та кримінальна психологія. Г. Гросс «Кримінальна психологія» (1905), Психологічні аспекти показань свідків. А.Ф. Коні «Свідки на суді» (1909), «Пам'ять і увага» (1922), курс лекцій «Про злочинні типи». Методи психологічної діагностики у зарубіжній психології.

4. Розробка і використання психологічної експертизи на даних експериментальних досліджень в області показань свідків. К. Марбе. «Психолог як експерт в кримінальних і цивільних справах». Психологічне вивчення слідчо-судової діяльності як професії, розробка професіограм слідчого, судді. Г. Мюнстерберг «Основи психотехніки» (1914).

Література

Базова

1 Бедь В.В. Юридична психологія. Навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. К.: МАУП, 2004. 436 с.

2. Юридична психологія: підручник /за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. 684 с.

3. Юридична психологія : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 288 с

4. Методичні рекомендації з курсу «Юридична психологія» / Л. П. Журавльова, Т. Ю. Кулаковський, О. Г. Кулаковська, О. Г. Шмиглюк Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 57 с.

Допоміжна

1. В. Ю. Шепітько . Кримінальна психологія // Енциклопедія Сучасної України: гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=1044

2. Г.Тард. Законы подражания (Les lois de l'imitation): Пер. с фр. / Ж. Тарда.СПб.: Ф. Павленков, 1892. 370 с.

3. Ч. Ломброзо Женщина преступница и проститутка / С. Lombroso & G. Ferrero;

Пер. д-ра Г. И. Гордона. Киев ; Харьков: Ф. А. Иогансон, 1897 (Киев). 478 с.

4. Сикорский И. А. Системы нравственного исправления и наказаний. Исправление. Вопросы нервно-психической медицины. 1897. Т. 2. С. 228–229.

5. Сикорский И. А. Th. Ribot. Болезненные и ненормальные характеры. (Les caracteres anormaux et morbides). (2-me annee psychologique, publiee p. Beannis et. A. Binet). Вопросы нервно-психической медицины. 1897. Т. 2. С. 124.

6. Сикорский И. А. V. Egger. Психическое состояние умирающего (Le moi des mourants). (Revue philosophique, 1896, tome 41, pag. 26– 38). Вопросы нервно-психической медицины. 1897. Т. 2. С. 121–122.

7. Сикорский И. А. Болезненно-недоразвитые характеры. Вопросы нервно-психической медицины. 1901. Т. 6. С. 470–474

8. Сикорский И. А. Защита оскорблённой чести и незаконная психиатрическая экспертиза на суде. Вопросы нервно-психической медицины. 1899. Т. 4. С. 113–128.

9. Сикорский И. А. Изображение душевнобольных в творчестве Гоголя : чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. Кн. 16. Вып. 1–3. Киев : Тип. Р. К. Лубковського, 1902. С. 425–430.

10. Сикорский И. А. Об изменении характера и мимики при слабоумии алкогольного происхождения. Киев : Лито-типография Тов. И. Н. Кушнерёв и К, 1902. 18 с.

11. Сикорский И. А. Психологическая и психиатрическая экспертиза краткая заметка. Вопросы нервно-психической медицины. 1901. Т. 6. С. 101–103

12. Сикорский И. А. Смертная казнь. Вопросы нервно-психической медицины. 1898. Т. 4. С. 423. 189. Сикорский И. А. Смертная казнь. Вопросы нервно-психической медицины. 1897. Т. 2. С. 234–238. 190. Сикорский И. А. Смертная казнь Каррады (Arch. de l'anthropol. criminal. Tome XIII. pag. 592–597). Вопросы нервно-психической медицины. 1898. Т. 4. С. 423–427

13. Kitaëff J. *History of police psychology. Series in applied psychology. Handbook of police psychology / J. Kitaëff (Ed.)*. Routledge/Taylor & Francis Group, 2011. P. 1 – 59.

14. Klein D. E., Mitchell G. *The psychology of judicial decision making. American Psychology-Law Society series*. Oxford University Press, 2010. 336p.

15. Levett L. M., Danielsen E. M., Kovera M. B., Cutler B. L. *The Psychology of Jury and Juror Decision Making. Psychology and law: An empirical perspective / N. Brewer & K. D. Williams (Eds.)*. The Guilford Press, 2005. P.365 – 406.

Текст лекції

1. Етапи розвитку юридичної психології. Провідні теорії та концепції зарубіжної юридичної психології. «Нариси судової психології» (1874) А. Фрезе. «Думки про карну юстицію з точки зору психології і фізіології» К.Я. Яновича-Яневського, Габріель Тард про витоки злочинності: «Філософія покарання» (1890), «Злочинець та злочин» (1884), «Порівняльна злочинність» (1886), «Злочинна толпа» (1892).

В історичній ретроспективі можна виділити такі основні етапи розвитку юридичної психології:

I – описовий (з давнини до початку XIX ст.);

II – порівняльно-аналітичний (XIX ст.);

III – природничо-науковий (з початку XX ст. до теперішнього часу).

Юридична психологія — порівняно молода галузь психологічної науки. Але правова регуляція людської поведінки досліджувалася ще видатними давньогрецькими філософами: Сократ (469–399 рр. до н.е.) висунув ідею про необхідність збігу справедливого і законного; Платон (427–347 рр. до н. е.) вперше вказав на дві категорії психології, які лежать в основі соціального розвитку — потреби і можливості людей; Аристотель (384–322 рр. до н. е.) висловив положення про право як мірило справедливості.

У період формування нової прогресивної буржуазної ідеології в Європі відбувся поворот у розумінні суті права. Одним із принципів правового світогляду нового часу став принцип гарантій особистісного розвитку, забезпечення автономності її поведінки.

У XVIII-XIX ст. зароджується кримінальна, потім — судова, а пізніше юридична психологія. Вперше факти стосовно психології злочинної поведінки, психології особистості злочинця і психології показань свідків широко вивчалися в Німеччині. Основоположник криміналістики австрієць Г. Гросс (1847–1915) створює фундаментальну працю «Кримінальна психологія» (він же творець першого в світі музею криміналістики в Граці). У цій праці Г. Гросс використав багатий матеріал із галузі експериментальної психології (дослідження німецького психолога і фізіолога В. Вундта, французьких психологів А. Біне і Т. Рібо, німецького психолога Г. Еббінгауза та ін.).

Наприкінці XIX ст. розширюються уявлення про психологічну сутність злочинної поведінки, а в XX ст. з'явилися фундаментальні дослідження з цієї проблеми: Р. Луваж «Психологія і злочин» (Гамбург, 1956 р.), Г. Тох «Правова і кримінальна психологія» (Нью-Йорк, 1961 р.), О. Абрахамсон «Кримінальна

психологія» (Нью-Йорк, 1961 р.) та ін.

Про необхідність враховувати психологію злочинців висловлювався І. Посошков (1652–1726). В його працях давалися психологічні рекомендації про способи допиту обвинувачених і свідків, розглядалася класифікація злочинців.

Князь М. Щербатов (1733–1790) один із перших авторів вказував на необхідність підготовки законів із урахуванням психології народу, позитивно оцінював фактор праці у перевихованні злочинця, порушив питання про можливість дострокового звільнення злочинця від покарання.

У третій чверті XIX ст. з юридичної психології з'явилися праці І. Баршева «Погляд на науку кримінального законодавства», К. Яновича-Яневського «Думки про кримінальну юстицію з точки зору психології і фізіології», А. Фрезе «Нариси судової психології», Л. Владимірова «Психічні особливості злочинців по новітніх дослідженнях», в яких висловлювалися ідеї чисто прагматичного використання психологічних знань у конкретній діяльності судових і слідчих органів.

Кінець XIX — початок XX ст. пов'язані з інтенсивним розвитком психології, психіатрії, інших галузей права (насамперед — кримінального). Деякі вчені, які представляли ці науки в той період, займали прогресивні позиції (І. Сеченов, В. Бехтерев, С. Познишев, С. Корсаков, В. Сербський, А. Коні та ін.).

З'явилися перші спроби обґрунтування окремих кримінально-правових позицій психологічними знаннями. У підручнику Б. Спасовича «Кримінальне право» (1863 р.) вже використовуються психологічні дані про злочини. У Казані публікується перша монографія з судової психології — праця А. Фрезе «Нариси судової психології» (1874 р.).

Розвиток психології, психіатрії та права привів до необхідності оформлення юридичної психології як самостійної наукової дисципліни. П. Ковалевський 1899 р. порушив питання про поділ психопатології та правової психології, а також введення цих наук у курс юридичної освіти.

На початку XX ст. в юридичній психології з'являються експериментальні методи дослідження. Значна кількість праць цього періоду присвячена психології показань свідків. Це праці І. Холчева «Мрійлива брехня» (1903 р.), Г. Португалова «Про показання свідків» (1903 р.), Є. Кулішера «Психологія показань свідків і судове слідство» (1904 р.). На цю ж тему були доповіді М. Хомякова «До питання про психологію свідка» (1903 р.), А. Завадського і А. Єлістратова «Про вплив питань без навіювання на достовірність показань свідків» (1904 р.), О. Гольдовським «Психологія доказів свідків» (1904 р.).

1902 р. експерименти щодо визначення достовірності показань свідків

проводив німецький психолог В. Штерн. Його завданням був не пошук науково обґрунтованих прийомів отримання показань свідків, як у А. Біне, а встановлення ступеня достовірності свідчень. Спираючись на свої дані, В. Штерн стверджував, що показання свідків принципово недостовірні, хибні, оскільки «забування є правилом, а спогад — винятком». Підсумки свого дослідження В. Штерн доповів на засіданні Берлінської психологічної спілки. Вони викликали велику зацікавленість в юридичних колах багатьох країн Європи. Згодом В. Штерн створив персональну концепцію пам'яті, яка мала яскраво виражений ідеалістичний характер. Згідно з цією концепцією пам'ять людини не є відображенням об'єктивної реальності, а виступає лише як її викривлення на догоду вузько егоїстичним інтересам особистості, її індивідуалістичним намірам, її гордості, пихатості, честолюбству тощо.

Доповідь В. Штерна викликала бурхливу реакцію і у російських юристів. Затятими прихильниками В. Штерна в Росії стали професор Петербурзького університету О. Гольдовський, професори Казанського університету А. Завадський і А. Єлістратов. Вони самостійно провели серію дослідів, подібних дослідам В. Штерна, і зробили аналогічні висновки. Сам О. Гольдовський зазначав, що психологічні основи помилок дуже відмінні і висновок із зіставлення картини, відтвореної свідком, з дійсністю виходить дуже сумний. Свідок не дає точної копії, а тільки її сурогат.

Над питаннями психології показань свідків працювали також М. Хомяков, М. Бухвалова, А. Бернштейн, Є. Кулішер та ін. 1905 р. вийшов збірник «Проблеми психології. Брехня і показання свідків». Багато статей збірника пронизувала ідея про недостовірність показань свідків.

2. Спроба науково пояснити природу злочинної поведінки з позиції антропології та жіноча злочинність у роботах Чезаре Ломброзо. «Психічні особливості злочинців за новітніми дослідженнями» Л.Є. Владимірова. В.П. Сербський і П.І. Ковалевський «Судова психологія» (1890-1905). І.О. Сікорський «Почуття, які відчують глядачі при вигляді смертної кари».

Слід назвати антропологічний підхід у кримінології, закладений італійським психіатром Ч. Ломброзо (1835–1909) і його послідовниками Е. Феррі (1856–1929) і Р. Гарофало (1847–1926). У книжці «Злочинна людина, вивчена на основі антропології, судової медицини і тюрмознавства» (1876 р.) Ч. Ломброзо робить висновок про те, що злочини не можна виправити, боротьба зі злочинністю повинна здійснюватися шляхом фізичного знищення чи довічної ізоляції «вроджених» злочинців. Засновник Італійської школи позитивної кримінології,

Ломброзо відкинув вчення класичної школи про те, що злочин є властивою рисою людської природи. Замість цього він вивів антропологічну кримінологію, яка вказує на спадковість кримінальності, як хтось «народжений злочинцем» може бути розпізнаний за фізичними вадами, що стверджують злочинця — жорстокість, або сімейна спадковість. Чезаре відзначає, що *народжені злочинцем* через біологічне визначення мають психомічні атрибути або деформації. Психоміка намагається оцінити характер і особисті риси з фізичних рис обличчя і тіла. Коли більшість особистостей розвиваються протягом життя, палкі злочинці деградують суспільно, або життєво. Якщо кримінальність була успадкована, народженого злочинцем можна відрізнити за спадковою стигмою:

- великі щелепи, виступ щелепи уперед, низьке чоло
- високі вилиці, сплющений або повернутий вгору ніс
- клаповухість,
- соколоподібний ніс або м'ясисті губи
- дуже верткі очі, скупа борода, лисина
- нечутливість до болю, довгі руки.

Він концентрував наукову методологію на виявленні злочинної поведінки і ізоляцію осіб з найбільш злочинними нахилами.

Ломброзо був захисником злочинців проти їх карання, але за людяне відношення до них.

Кримінологія Ломброзо підтримує соціальну теорію виродження, за якою людський вид може перетворюватися на злочинний клас. Він вважав, що череп і обличчя є ключами до генетичної криміналістики, які можна виміряти краніометрами і каліперами. Так, Ломброзо вважав білу расу вищою над іншими.

Ломброзо також вивчав жіночу злочинність. Він прийшов до висновку, що серед жінок менші злочинні зміни у зовнішності, через «неактивну природу їхнього життя». Він стверджував, що жіноча пасивність, невинахідливість і неініціативність утримують їх від скоєння злочинів.

Біологізаторський підхід у поясненні природи злочинної поведінки був підданий серйозній критиці. У роботах деяких вчених кінця XIX в. особистість злочинця розглядалася як психопатологія, як стан, близький до психічного захворювання. Досить навести назви робіт: «Судова психопатологія» В. П. Сербського (1900), «Судова психопатологія» П. І. Ковалевського (1900).

Цікавою роботою І.О.Сікорського, був курс лекцій, який вчений читав в Університеті Св. Володимира під назвою «Курс загальної симптоматології і терапії нервових захворювань». У роботі на самому початку І. О. Сікорський декларує свої

погляди на захворювання та лікування фізичного тіла. Вчений стояв на позиції, що більшість захворювань починається на рівні психології особистості, потім переходить на рівень нервової системи, а у самому кінці - в органах тіла.

Звісно, вчений враховував, що є хвороби які починаються на фізичному тілі, а вже потім переходять на рівень її психології. До них він відносить механічні пошкодження (переломи, вивихи...), вірусні та бактеріальні захворювання, недуги пов'язані з появою паразитів і ін. Хоча, щодо вірусних та бактеріальних захворювань, останнім часом дедалі більш поширеною стає думка, що причиною проникнення та поселення їх в організмі людини є певна психологічна проблема, котра послаблює роботу імунної системи. Тому при лікуванні більшості захворювань потрібно обов'язково проводити терапію, направлену на роботу з психологією та нервовою системою людини. «Нервова система страждає то самотійно, то може бути включена побічним чином при усіх майже хворобах. Загальна терапія нервових захворювань складає головне ядро усієї загальної терапії; її положення знаходять природне застосування при лікуванні усіх захворювань узагалі».

У середині осені 1896 року в Києві створюється приватна громадська організація – «Південно-Західне товариство тверезості». І. О. Сікорського одразу ж вибрали Головою товариства. Одними з першочергових завдань товариства було створення лікарень для алкоголіків та чайних, у котрих алкогольні напої будуть замінені на чай. Перший такий заклад був відкритий 14 грудня 1897 року на Сінній площі, яка у наш час носить назву Львівська площа і знаходиться на стику вулиць Велика Житомирська та Ярославів Вал. Приміщення чайної могло вміщати одночасно до 100 клієнтів. «Південно-Західне товариство тверезості» опікувалось трьома губерніями Південно-Західного краю (інша назва Київське генералгубернаторство) російської імперії: Київською, Волинською та Подільською. До речі, особливу увагу приділяли останній території, так як, згідно статистичних даних, там відбувалося найактивніше збільшення кількості винокурень. Також, на ці території, починаючи 50 з 1 липня 1896 року, розповсюдили казенну винну монополію, першочерговим завданням котрої була державна монополізація всіх закладів збуту спиртних напоїв, а вже потім і виробників. Оскільки однією з причин розповсюдження алкоголю є зацікавленість (грошова) реалізаторів у збуті, досить часто збуту не зовсім якісної, продукції (яка ще більш шкідливо впливає на організм людини), тому, теоретично, перехід контролю за продажем алкогольних напоїв до державних органів, котрі борються з

алкоголізмом, повинно було знизити швидкість росту даного захворювання. Та це, на жаль, не відбулось.

Незважаючи на усі заходи, ріст кількості споживачів алкогольних напоїв збільшувався. Наприклад, надія на зменшення кількості алкоголіків в зв'язку з покращенням якості спиртних напоїв не дала взагалі очікуваного ефекту, про що й написав І. О. Сікорський в статті «Алкоголізм і питійна справа», виданій у 1897 році в ПНПМ: «... найбільш ясними та беззаперечними являються чисто фінансові переваги казенної продажі вина, тобто забезпечення державних прибутків шляхом акцизного збору з пиття. Що ж стосується інших сторін, то ми дозволимо собі висловити деякі лікарські і психіатричні сумніви, і перш за все щодо питання властивостей казенної горівки та її впливу на здоров'я».

На XII Міжнародному медичному конгресі, котрий відбувся у 1897 році в Москві, І. О. Сікорський в співавторстві з С. Ф. Максимовим оприлюднили доповідь «Про вплив народності на захворювання психозами». Доклад ґрунтувався на звіті С. Ф. Максимова, присвяченому роботі психіатричного відділення 54 Київського військового госпіталю за 1895 рік. Виходячи з нього, серед військових чотирьох віросповідань (православні, мусульмани, католики та іудеї) найменш схильні до психічних захворювань православні, а найбільше іудеї. «Останні дають найвищий % захворюваності, що повинно бути пояснено схильністю семітів до нервових і душевних захворювань».

В основу статті «Системи морального виправлення і покарання» був покладений аналіз роботи психіатричних лікарень та тюрем. І. О. Сікорський зазначив, що більшість психіатрів переконанні у шкідливості ізоляційного утримання пацієнтів один від одного. Незважаючи на шерег змін, наприклад, заспокоєння, характер і поведінка хворого кардинально змінювалась не в потрібну сторону. При утриманні у загальній кімнаті результати лікування були набагато кращі і наступали швидше. Те ж саме відбувалось і у тюрмах. При перебуванні в одиночній камері, злочинці досить швидко втрачали «кращі риси людської природи». Після прочитання цієї статті напрошується висновок - людина є соціальною істотою, і її ізоляція від подібних неминуче призводить до глибоких негативних змін в особистості, точніше навіть деформацій. У більшості випадків ці зміни є асоціальними. Вони погіршують взаємозв'язок особистості із соціальним середовищем. І навіть, якщо провести заходи з адаптації, людина не зможе співпрацювати із соціумом на тому ж рівні, що був 57 у неї до ізоляції. Зміни, котрі в таких випадках відбуваються у психології особистості, є глибинними та безповоротними. Адаптація не відновлює попередні навички співпраці зі соціальним

середовищем, вона виробляє нові, котрі після перенесеної травми ізоляції досить часто бувають на порядок нижчі ніж попередніх.

Крім цього, в праці «Про великі успіхи та зростаюче значення психіатрії і неврології серед наук та в житті» розглядалися питання, які стосуються явищ самогубства, божевілля смертельної кари та виховання. Зупинимось на самогубстві. У часи І. О. Сікорського схильність до самогубства вважали психічною хворобою. Та вчений не погоджувався з цим твердженням. «У минулі часи самогубство розглядалось як злочин, майже ототожнювалось з ним, і самогубство підлягало покаранню нарівні зі злочином. У Новітні часи робились спроби прирівняти самогубство до душевних захворювань. Ні той ні інший погляд не відповідає істині. Що між самогубствами і душевними захворюваннями існує чітка різниця, що вони не відносяться одне до іншого, як причина до наслідку, а існують самостійно і незалежно, - це більш за все зрозуміло з того факту, що пропорція з котрою вони нарастають з плином часу, вельми неоднакова. У той час, як протягом півстоліття явище божевілля почастишало на декілька відсотків, кількість самогубств у більшій частині держав Європи збільшилось на декілька сотень відсотків». Звісно, І. О. Сікорський не заперечує, що певний відсоток самогубств здійснюють психологічно хворі люди. «Не підлягає однаке сумніву, що деяка частина самогубств залежить від душевних захворювань». Вчений вбачав основні причини самогубств у моральній, психологічній та фізичній втомлюваності. Саме нестерпність такого морального і фізичного стану приводить людину до суїциду. Ця промова була надрукована в ПНПМ у відділі «Нервово-психічна медицина» (1899 рік).

В праці «Ненормальні та хворобливі характери» І. О. Сікорський створює власну типологію характерів, відходячи від класифікацій Зеланда, Рібо, Азама, Фойолля та інш. Однією з основоположних причин створення нового підходу було те, що попередники вченого працювали в основному зі здоровими людьми. Сам же І. О. Сікорський аналізує лише хворих, котрі були його клієнтами, у котрих акцентуація відхилень набагато яскравіше виражена, ніж у здорових. Вчений ділить хворобливі характери на три категорії: 1) характери, котрі перемінні (найменша кількість представників) 2) характери неповні або недорозвинуті (найбільша кількість представників) 3) характери капризні, або істеричні та демонічні (проміжне положення поміж кількістю представників 1-ої та 2-ої категорії).

Характери, котрі перемінні, час від часу змінюються і являють в слабкій формі чередування збудження та гальмування. Така категорія присутня у

класифікації Рібо. Характери неповні або недорозвинуті мають слабкість, недорозвиток волі часто при доброму розвитку почуттів і розуму, інфантилізм. Ця категорія також присутня у класифікації Рібо. Характери капризні, або істеричні та демонічні відзначаються нормальним розвитком розуму та волі при домінуванні почуттів та пристрастей. Ця категорія відсутня у інших авторів. До кожної групи характерів І. О. Сікорський наводить приклади в персоналіях зі своєї практики.

Протягом 1900 року з-під пера І. О. Сікорського виходить дев'ять нових робіт. Несподіваним даром для колег та студентів була публікація І. О. Сікорським великої вибірки листів його пацієнтів (4 особи), котрі вчений надрукував у розділі ПНПМ «Психіатрична хрестоматія». Вони лікувались від меланхолії і манії. Були зібрані листи за декілька років лікування, а публікація їх послугувала хорошим посібником з перебігу даних захворювань. У замітці «Вбивство дітей», розміщеній І. О. Сікорським у розділі ПНПМ «Короткі звістки», знайшов відображення випадок вбивства своєю матір'ю, 35-ньою жителькою Бердичівського уїзду, двох малолітніх синів із 6 власних дітей. Черговою сходинкою у громадській діяльності І. О. Сікорського була посада головуєчого «Товариства допомоги малозабезпеченим студентам». Він отримав це призначення від ректора Університету Св. Володимира 5 травня 1900 року. У 1900 році І. О. Сікорський продовжує низку своїх праць, присвячених видатним людям. 68 У праці «Душа і мозок великих людей» автор робить спробу локалізувати вищі психічні функції в відповідних ділянках людського мозку, та пов'язати душевні якості з ними. Матеріалом для дослідження послужили мозки Л. М. Гаммбета (1838-1882), французького державного діяча, І. С. Тургенєва, Г. Л. Ф. Гельмгольца.

«Павловське побоїще» продовжує низку робіт про психопатичні епідемії. В основу замітки лягли події, що відбулись «... 16 жовтня між православними і сектантами в с. Павлівка, Сумського уїзду. Сутність сутички зводиться до того, що «сектанти» увірвались у церкву і зробили там жахливе блюзнірство – порвали хоругви, ікони, перевернули престол та інше». Виникнення цієї епідемії, як і двох попередніх (Мальованщина і Терновські події), І. О. Сікорський пов'язує з неосвіченістю населення та «великою масою помішаних і ідіотів» серед нього. Такі категорії людей дуже швидко піддаються «зараженню». Одною з основних ознак, котра відрізняє психопатичні епідемії від релігійних і сектантських рухів, на думку вченого є те, що перші очолюють божевільні.

Свою нову роботу, написану у продовженні тематики боротьби з алкоголізмом, І. О. Сікорський назвав «Про зміни характеру і міміки при недоумстві». Праця була видана у сьомому номері ПНПМ за 1902 рік. Основою

статті послужила видана на французькій мові майже десять років назад робота. У ній вчений описує деградацію людини при алкоголізмі, котра виражається зміною характеру, міміки. До кожного описаного виразу лиця вчений демонструє наочний матеріал - фотографії.

До п'ятдесятої річниці з дня смерті М. В. Гоголя київське Історичне товариство Нестора-літописця (Сікорський був прийнятий до його лав 26 квітня 1887 р.) випустило спеціальний збірник статей, присвячений видатному письменнику, тонкому знавцю людських душ. Спеціально для нього І. О. Сікорський написав статтю «Зображення душевнохворих в творчості Гоголя». У цій роботі вчений віддає шану М. В. Гоголю, відносячи його до світових класиків. Класиків, які від природи добре розуміють душу людини. «Художники та письменники, котрі випадково відвідують будинки божевільних, вражають спеціаліста-психіатра своєю проникливістю у розумінні і оцінці душевного стану хворого». Роблячи опис літературних героїв М. В. Гоголя, І. О. Сікорський показує свої погляди на одну з проблем значної частини соціуму, зазначаючи, що межа між мисленням здорової і божевільної людини досить відносна та хитка. «Яким би безглуздом не уявлялось нам мислення божевільного, але воно плоть від плоті і кістка від кісток мислення здорової людини». «Власна особистість для більшості людей є таким же джерелом перебільшень і суб'єктивних переоцінок як і у душевно-хворого».

3. Класифікація злочинців за психологічними ознаками В.М. Бехтерева. Судова та кримінальна психологія. Г. Гросс «Кримінальна психологія» (1905), Психологічні аспекти показань свідків. А.Ф. Коні «Свідки на суді» (1909), «Пам'ять і увага» (1922), курс лекцій «Про злочинні типи». Методи психологічної діагностики у зарубіжній психології.

Значну увагу розвитку юридичної психології приділив великий вчений-фізіолог, психіатр і психолог В. Бехтерев (1857–1927). Під його керівництвом було здійснено перше експериментальне дослідження малолітніх злочинців, результати якого знайшли відображення в праці «Про розумову працездатність малолітніх злочинців» (1903 р.) Саме він за допомогою експериментальних методів вивчав злочинність як психологічне явище і особистість злочинця. Підсумки дослідження були викладені в його працях «Про експериментальне психологічне дослідження злочинців» (1902 р.) і «Об'єктивно-психологічний метод у застосуванні і вивченні злочинності» (1912 р.).

Надалі біологізаторський і психопатологічний крен у вивченні особистості злочинця була подолана дослідженнями В. М. Бехтерева, С. В. Познишева, М. Н. Гернета.

Активну участь в розробці судово-психологічних проблем, в основному в сфері кримінальної психології, брав В. М. Бехтерев. У роботі «Про експериментальне психологічне дослідження злочинців» (1902) він класифікував злочинців на групи за психологічними ознаками: 1) злочинці по пристрасті (рвучкі і імпульсивні); 2) злочинці з недоліком чутливої, моральної сфери, які вчиняють злочини холоднокрівно, навмисно; 3) злочинці з недоліком інтелекту; 4) злочинці з ослабленою волею (лінь, алкоголізм і т. Д.).

У 1912 р В. М. Бехтерев видає велику роботу про методику психологічного вивчення злочинців «Об'єктивно-психологічний метод у застосуванні до вивчення злочинності».

В області кримінальної психології працював С. В. Познишев. У книгах «Основні начала науки кримінального права» (1912) і в «Нарисах тюремного виховання» (1915) він дав глибоку психологічну характеристику злочинців. Пізніше свої дослідження в цій області він узагальнив в капітальній праці «Кримінальна психологія. Злочинні типи» (1926).

М. Н. Гернет тривалий час вивчав психологію ув'язнених. У 1925 р він видав роботу «У в'язниці. Нариси тюремної психології», де узагальнив великий матеріал спостережень за поведінкою засуджених, дав глибокий аналіз психіки ув'язнених.

Значний внесок у розвиток юридичної психології зробив А. Коні (1844–1927) — юрист громадський діяч, видатний судовий оратор. Узагальнивши свій практичний досвід, він висловив багато цікавих положень і порад із психології судової діяльності та психології судді як головної фігури в кримінальному процесі, про психологію прокурора і адвоката. У праці «Достоевський як криміналіст» А. Коні розкрив важливе значення для слідства і суду вивчення внутрішнього світу злочинця. Він читав курс лекцій «Про злочинні типи», закликав ввести на юридичному факультеті Петербурзького університету курси психології і психопатології.

1908 р. з ініціативи В. Бехтерева і Д. Дриля був створений Науково-навчальний психоневрологічний інститут, до програми якого входила і розробка курсу «Судова психологія». На базі цього інституту 1909 р. створюється Кримінологічний інститут. Судовою психологією почали займатися професійні психологи, визначилося коло специфічних проблем — вивчення психіки злочинця, свідків та інших учасників кримінального процесу, діагностика брехні, судово-

психологічна експертиза та ін.

1920 р. при Московському університеті було створено Інститут радянського права, до якого вже наступного року увійшов відділ кримінології. 1924 р. при юридичному факультеті Київського інституту народного господарства відкривається кримінальна клініка.

Розвитку юридичної психології в перші роки після 1917 р. надто сприяв великий суспільний інтерес до питань здійснення правосуддя, особистості злочинця та ін. У країні почався пошук нових форм запобігання злочинності та перевиховання правопорушників. Юридична психологія брала активну участь у розв'язанні цих проблем. 1925 р. вперше у світі створено Державний інститут з вивчення злочинності і злочинця. Упродовж перших п'яти років Інститут опублікував багато праць із юридичної психології. Спеціальні кабінети з вивчення злочинця і злочинності було відкрито в Москві, Ленінграді, Саратові, Києві, Харкові, Мінську, Баку та інших містах. Одночасно проводилися дослідження з психології показань свідків, психологічної експертизи та деяких інших проблем.

Цікаві дослідження провів психолог А. Лурія в лабораторії експериментальної психології, створеної 1927 р. при Московській губернській прокуратурі. Він вивчав можливості застосування методів експериментальної психології для розслідування злочинів і сформулював принципи роботи пристрою, що згодом отримав назву «викривача брехні» (лай-детектор).

Суть судово-психологічних розвідок того періоду сучасний радянський психолог А. Петровський охарактеризував так: «У 20-ті роки судова психологія» — це авторитетна галузь науки, яка має за предмет вивчення психологічні передумови злочину, психологію різних груп злочинців, психологію показань свідків і судово-психологічну експертизу, психологію ув'язненого (тюремна психологія) тощо.»

У цей же період багато уваги приділяв питанням психології показань свідків відомий судовий психолог харківської школи О. Брусиловський. Слід особливо зупинитися на дослідженнях А. Тагера, який немало зробив для судової психології взагалі і для психології показань свідків зокрема. Він вважав, що кримінальний процес — це найбільш реальний дослідницький процес і що формування і вивчення наукових основ його передумов не може не дати значного матеріалу для законотворчості.

17 грудня 1928 р. А. Тагер виступив на раді Психологічного інституту з доповіддю «Про підсумки і перспективи вивчення судової психології». Разом з О. Брусиловським, С. Познишевим, С. Геллерштейном він брав активну участь у роботі I Всесоюзного з'їзду з вивчення поведінки людини (Москва, 1930). З'їзд мав

спеціальну секцію з судової психології, де обговорювалися різні питання вивчення психологічних проблем, які стосуються боротьби зі злочинністю. Були заслухані доповіді А. Тагера «Про підсумки і перспективи вивчення судової психології» і О. Брусиловського «Основні проблеми психології в кримінальному процесі». Достатньо серйозна робота в 20-30-ті роки велася з вивчення психології ув'язнених. Так, учений-криміналіст М. Гернет (1874–1953) 1925 р. видав працю «У в'язниці», в якій розкриваються особливості психології людей, що відбувають тюремне покарання.

З досліджень того часу цікавими є праці К. Сотоніна, в яких висвітлювалися психологічні аспекти діяльності слідчого і судді, питання отримання правдивих показань свідків, методи виявлення в них мимовільної брехні.

На початку 30-х років через негативні політичні зміни і посилення комуністичного тоталітарного режиму дослідження з судової психології, так само, як і дослідження в царині трудової, соціальної, медичної психології, були призупинені. І лише починаючи з 60-х років стали знову обговорюватися пекучі проблеми юридичної психології.

1964 р. була прийнята постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо подальшого розвитку юридичної науки і поліпшення юридичної освіти в країні», котра відновила юридичну психологію в усіх юридичних вищих навчальних закладах країни. У 1965–1966 рр. почалося викладання спеціальних курсів юридичної психології в юридичних вузах Москви, Ленінграда, Мінська та деяких інших містах. 1966 р. Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР було проведено Всесоюзний семінар із питань викладання юридичної психології і основних проблем цієї науки.

4. Розробка і використання психологічної експертизи на даних експериментальних досліджень в області показань свідків. К. Марбе. «Психолог як експерт в кримінальних і цивільних справах». Психологічне вивчення слідчо-судової діяльності як професії, розробка професіограм слідчого, судді. Г. Мюнстерберг «Основи психотехніки» (1914).

Дані експериментальних досліджень в області психології показань свідків послужили основою застосування в судовому процесі психологічної експертизи, що стало ще одним напрямком розвитку зарубіжної судової психології. В рамках цього напрямку з'явилися такі роботи, як «Психологія юних свідків у справах про статеві злочини» Л. Штерна (1926 р), «Психолог як експерт в кримінальних і цивільних справах» К. Марбе (1926 г.). Деякі судові психологи того часу (Штерн, Марбе, Клапаред) самі виступали в суді в якості експертів.

П'ятим напрямком розвитку судової психології стало виділення з прикладної психології психології праці («психотехніки») - розділу, присвяченого психологічного вивчення слідчо-судової діяльності як професії, розробці професіограм слідчого, судді і на цій основі рекомендацій з підбору і навчання слідчо-судових кадрів, наукової організації їх роботи. Найбільшу популярність в цій області отримала тритомна праця Г. Мюнстерберга «Основи психотехніки» (1914 г.), спеціальний розділ якої присвячений застосуванню психології в праві.

У 50 - 60-ті рр. XX ст. знову зріс інтерес до проблем юридичної психології. У цей час з'являються такі фундаментальні дослідження, як «Психологія і злочинність» Р. Луважа (1956 г.), «Правова і кримінальна психологія» Г. Тоха (1961 г.), «Кримінальна психологія» О. Абрахамсона (1961 г.) , «Психологія для працівників слідчих, судових і виправних органів» Г. Дудіча (1955 г.) і ін.

У червні 1971 р. в Тбілісі на 4-му Всесоюзному з'їзді психологів судова психологія була представлена окремою секцією.

Восени 1986 р. в м. Тарту (Естонія) пройшла Всесоюзна конференція з юридичної психології. На цій конференції зібралися і виступили з доповідями і повідомленнями представники всіх республік і регіонів Радянського Союзу. У цих доповідях широко обговорювалися проблеми методології і структури юридичної психології, завдання її окремих галузей (кримінальна психологія, психологія потерпілого, психологія попереднього слідства та ін.), а також структура курсу цієї дисципліни, що передбачається, і методика її викладання у вищому навчальному закладі.

Нині юридична психологія розвивається насамперед з таких проблем:

- загальні питання юридичної психології (система, методи, зв'язки з іншими науками);
- психологічні проблеми протиправної поведінки;
- психологія слідчого і слідчої тактики;
- психологічні особливості неповнолітніх правопорушників;
- психологія організованої злочинності тощо.